

**ЗАХВОРЮВАНІСТЬ ТА СМЕРТНІСТЬ ВІД ЗЛОЯКІСНИХ НОВОУТВОРЕНЬ.
СТАН ОНКОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ У 2013-2014 РР.**

Основні характеристики онкоепідеміологічного процесу в Україні в 2013 році

Особливості суспільного політико-економічного стану України у 2014-2015 рр. спричинили неможливість отримання повної інформації про рівень ураження населення всієї території країни злоякісними новоутвореннями. Практично відсутня інформація про кількість захворілих на рак в Луганській області, м. Севастополь, частково – в Донецькій області, тому кількість первинних ЗН у порівнянні з 2012 р. зменшилась на 8,6 тисяч випадків. Ця ситуація майже не мала впливу на значення показників захворюваності та смертності, оскільки при їх обчисленні було враховано відповідні зміни у кількості населення.

Таким чином, за уточненими даними Національного канцер-реєстру України (НКР) у 2013 р. було зареєстровано 164 465 нових випадків захворювання на злоякісні новоутворення (ЗН); загальний грубий показник захворюваності на ЗН досяг 384,9 на 100 тис. населення, тобто в порівнянні з 2012 р. достовірно збільшився на 1,2%, у т.ч. у жіночого населення – на 1,5%, у чоловічого – на 0,6%.

При аналізі стандартизованих показників захворюваності встановлено, що його приріст у Вінницькій, Миколаївській, Полтавській, Тернопільській, Херсонській та Чернігівській областях найвірогідніше пов'язаний з постарінням населення. Зростання стандартизованого показника захворюваності на ЗН виявлено в 20-ти регіонах, з найбільшим приростом у Рівненській (7,3%), Хмельницькій та Черкаській (по 4,4%) областях та м. Київ (3,1%); зниження цього показника зареєстровано в областях, прилеглих до зони АТО (Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій), а також у Волинській, Закарпатській та Одеській областях.

Встановлено також, що в 11-ти областях стандартизований показник захворюваності був вищим за середньо-українське значення. Найвищі рівні захворюваності в чоловічій популяції спостерігались у Кіровоградській, Миколаївській та Херсонській областях (503,0-523,7 на 100 тис. чоловічого населення); максимальне значення цього показника перевищувало мінімальне в 1,4 рази. В жіночій популяції найвищий рівень захворюваності за стандартизованим показником (понад 350,0 на 100 тис. жіночого населення) було зареєстровано у Кіровоградській, Харківській областях та м. Київ; перевищення середньо-українського рівня захворюваності зареєстровано у 12-ти регіонах.

Порівняно з 2012 р. зростання стандартизованого показника захворюваності чоловічого населення в 2013 р. було зареєстровано при ЗН глотки, підшлункової залози, нирки, передміхурової залози, злоякісній меланомі шкіри та множинній мієломі при зменшенні цього показника у ЗН шлунка, гортані та кісток. У жіночого населення рівень захворюваності зріс при ЗН тіла матки, глотки, гортані, щитовидної залози та немеланомних ЗН шкіри.

Кількість померлих від раку у 2013 р. складала 80 520 осіб, при цьому грубий показник смертності дорівнював 188,4 на 100 тис. населення, що на 2,1% нижче, ніж у попередньому році. Стандартизований показник смертності зменшився на 2,3%, у тому числі на 2,0% у жінок та на 2,4% у чоловіків; зростання смертності від ЗН зареєстровано у 7-ми областях.

Перевищення середньо-українського рівня смертності за стандартизованим показником зареєстровано в 13-ти областях; найвищими були ці показники у Запорізькій та Кіровоградській областях (190,8-212,5 на 100 тис. населення).

В 2013 р. загальний показник захворюваності на ЗН дітей (віком 0-17 років) дорівнював 14,4 на 100 тис. дитячого населення (14,8 - у хлопчиків та 14,0 - у дівчаток); показник

смертності дитячого населення України зменшився до 4,0 на 100 тис. дитячого населення - у хлопчиків та 3,0 - у дівчаток.

При дослідженні вікової структури захворілого та померлого від ЗН населення України встановлено, що в 2013 р. 40,0% захворілих і 39,2% померлих чоловіків складали особи працездатного віку, а серед жінок – 26,6% і 18,9%, відповідно, тобто зазначені особливості онкоепідеміологічного процесу беззаперечно суттєво впливали як на трудовий, так і на репродуктивний потенціал нації.

Перші рангові місця в структурі захворюваності й смертності 2013 року посіли ЗН тих же нозологічних форм, що і у попередньому році. Найбільшу питому вагу в структурі захворюваності населення України (від 10,3 у чоловіків до 13,5% у жінок) мали немеланомні ЗН шкіри, при виключенні з аналізу немеланомних ЗН шкіри найбільш поширеними в 2013 р. у чоловіків були захворювання на ЗН легені, передміхурової залози, шлунка та колоректальні ЗН – 47,3%; у жінок – ЗН молочної залози, тіла, шийки матки та колоректальні ЗН – 45,6%.

В структурі смертності від ЗН чоловічого населення перші п'ять рангових місць у 2013 р. посіли ЗН легені, шлунка, передміхурової залози, колоректальний рак (55,0%); у жінок – ЗН молочної залози, шлунка, колоректальний рак і рак яєчника (50,5%).

В 2013 р. в структурі захворюваності на ЗН дітей (0-17 років) обох статей найвищу питому вагу мали лейкомії та ЗН головного мозку – 42,4% у хлопчиків та 31,1% у дівчаток. У віковій групі 18-29 років в структурі захворюваності чоловіків переважали ЗН яєчка, хвороба Ходжкіна та головного мозку – 38,7%. У жінок віком 18-29 років провідними за питомою вагою були ЗН щитовидної залози, шийки матки та хвороба Ходжкіна – 43,8%.

Провідні місця в структурі захворюваності з виключенням немеланомних ЗН шкіри займали ЗН легені, шлунка та передміхурової залози – 27,9% у чоловіків віком 30-54 років; 37,9% – у групі 55-74 років та 39,1% - у групі 75+ років.

При виключених з аналізу немеланомних ЗН шкіри перші місця за частотою захворювання у жінок віком 30-54 років займали ЗН молочної залози, шийки та тіла матки - 47,5%, віком 55-74 років - ЗН молочної залози, тіла матки та ободової кишки – 37,3%, у жінок старших 75 років - ЗН молочної залози, ободової кишки та шлунка – 37,7%.

В структурі смертності від ЗН дитячого населення в 2013 р. найбільшу питому вагу мали лейкомії та ЗН головного мозку – 52,3% у хлопчиків та 42,6% у дівчаток. У віковій групі 18-29 років лейкомії та ЗН головного мозку як причини смерті складали 29,6% у чоловіків та 30,0% у жінок. У вікових групах від 30 до 74 років провідне місце в структурі смертності займали: у чоловічого населення - ЗН легені та шлунка (31,8-34,0 %), у жіночого населення в групі 30-54 років - ЗН молочної залози та шийки матки (38,3%), у групі 55-74 років - ЗН молочної залози та ободової кишки – 29,8%. У віковій групі 75+ років у чоловіків найчастіше причиною смерті були рак легені та передміхурової залози – 34,2%, у жінок – рак молочної залози та ободової кишки – 29,1%.

Накопичення контингентів хворих на рак в чоловічій популяції відбувалось за рахунок ЗН шкіри (22,0 %), передміхурової залози, сечового міхура, легені та колоректального раку – 36,7%; в жіночій – ЗН шкіри (18,2 %), грудної залози, тіла, шийки матки, щитовидної залози та ободової кишки – 30,0%.

Показники стану діагностики та лікування хворих на ЗН в 2014 році

За інформацією Національного канцер-реєстру в 2014 році **на профілактичних оглядах** було виявлено 29,8% онкологічних хворих (від 16,3% - в Івано-Франківській області до 56,8% - у м. Київ); у дітей на профілактичних оглядах було виявлено 9,2% ЗН.

Малоефективним було виявлення на профілактичних оглядах пухлин прямої кишки: цю патологію було активно виявлено у 22,3% випадків (від 0,0% у Закарпатській області до 58,1% у м. Київ). Особливої уваги до діагностики також потребують захворювання на ЗН передміхурової та щитовидної залози, рівень активного виявлення яких у ряді областей (Волинській, Дніпропетровській та Львівській) не перевищив 10%.

Низький рівень виявлення на профоглядах ЗН ротової порожнини у Волинській, Дніпропетровській Закарпатській, Херсонській областях та АР Крим свідчить про недостатню онкологічну насторогу стоматологів у цих регіонах. Залишалася низькою ефективність виявлення на профілактичних оглядах випадків захворювання на ЗН трахеї, бронхів та легені в Україні - 22,6%, а у Закарпатській, Івано-Франківській, Херсонській областях цей показник не досягав 10%, що ймовірно зумовлено недоліками в роботі флюорографічної служби.

Показник морфологічної верифікації діагнозу захворювання на ЗН у 2014 році в цілому в Україні дорівнював 83,8%; його величина в розрізі областей коливалась від 77,8% у Вінницькій області до 95,4% - в Одеській. Захворювання на ЗН у дитячого населення були верифіковані у 95,4% випадках.

Високий рівень морфологічного підтвердження мали пухлини візуальних локалізацій - понад 95% та гемобластози – до 100%.

Розподіл усіх виявлених в 2014 р. в Україні нових випадків захворювання на ЗН **за стадіями** (згідно класифікацій Анн-Арбор та TNM діючого у регіонах перегляду) показав, що 52,8% з них були виявлені у 1-2-й стадії розвитку пухлини, 17,5% - у 3-й стадії і 14,9% - у 4-й стадії. У 6,2% випадків стадію було не визначено у зв'язку з порушенням правил зазначених класифікацій; найбільшу кількість таких випадків зареєстровано у м. Київ (15,1%). Найбільше число хворих із занедбаною стадією хвороби - 19,4-24,5% - було зареєстровано у Житомирській, Полтавській, Херсонській, Черкаській, Чернівецькій та Чернігівській областях.

На жаль, залишився незадовільним рівень визначення стадії злоякісних лімфом (за класифікацією Анн-Арбор) в регіонах України. У 2014 році стадія захворювання не була визначена у 55,3% хворих на хворобу Ходжкіна, в тому числі в Одеській, Полтавській, Рівненській, Харківській та Чернівецькій областях стадію хвороби Ходжкіна не визначено у більше, ніж 90% хворих. Визначення стадії неходжкінських лімфом було здійснено лише у 34,3% хворих, при цьому у 16 областях стадію не визначено у 50-100% хворих. Відсутність зареєстрованої інформації про стадію злоякісної лімфоми свідчить про суттєві недоліки у стані діагностики, лікування та організації онкологічної допомоги хворим цієї категорії.

Більшість поширених у дитячого населення України захворювань на ЗН не підлягають стадіюванню за системою TNM. Аналіз недоліків показав, що у 2014 році серед захворілих на солідні ЗН не було визначено стадію у 15,6% дітей, форму перебігу захворювання не було уточнено у 5,6% дітей, що захворіли на лейкемію; не було визначено стадію у 67,8% дітей, що захворіли на злоякісні лімфоми, при цьому у Вінницькій, Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Полтавській, Рівненській та Чернівецькій областях не визначено стадію у жодної дитини, що захворіла на цю патологію.

Серед хворих на злоякісні пухлини, виявлені у 2014 році, **спеціальне протипухлинне лікування отримали протягом року** тільки 68,7% первинних хворих, від 59,2% в Дніпропетровській області до 79,8% в Одеській. Найнижчий показник охоплення спеціальним лікуванням впродовж першого року після встановлення захворювання на рак було зареєстровано серед хворих зі ЗН підшлункової залози (29,1%), легені (43,8%), шлунка (46,7%), стравоходу (52,0%). Спеціальним лікуванням впродовж першого року було охоплено 83,3% захворілих дітей. Таким чином, за оперативними даними НКР у 2014 році в Україні від

30% до 75% хворих при різних локалізаціях ЗН не отримали спеціального лікування, що безумовно вплинуло на рівень смертності та виживаності хворих.

Показник "питома вага хворих, що не прожили 1 року з моменту встановлення діагнозу захворювання на ЗН" вживається в НКР замість "рейтингового" показника "Летальність до року" для збільшення його об'єктивності та запобігання штучному заниженню шляхом реєстрації частини хворих як таких, яким діагноз було встановлено посмертно. Тобто, при обчисленні цього показника у канцер-реєстрі враховуються як хворі, яким діагноз захворювання на рак в попередньому році було встановлено за життя, так і ті хворі, яким такий діагноз було встановлено посмертно. Кількість випадків захворювання на ЗН, зареєстрованих як "встановлений посмертно", наведено. Пересічно по Україні серед осіб, що захворіли на рак у 2013 році, не прожили року 31,4% хворих – від 26,1% в м. Київ до 37,6% в Чернівецькій області; серед захворілого дитячого населення не прожили року 16,4% - від 7,1% у Житомирській області до 36,4% у Закарпатській.

При візуальних локалізаціях новоутворень відсоток хворих, що не прожили 1-го року, залишався високим: 9,2% при ЗН губи (у Київській та Чернівецькій областях цей показник досягав 20,0%), 41,2% – при ЗН ротової порожнини (у Харківській, Херсонській та Чернігівській областях перевищував 50,0 %), 29,3% - при ЗН прямої кишки, 11,9% - при меланомі шкіри (19,0% у Сумській області); 10,1% – при ЗН молочної залози, 15,1% - при ЗН шийки матки (у Чернігівській, Миколаївській та Запорізькій областях - понад 20,0%), 4,7% - при ЗН щитовидної залози (у Волинській, Івано-Франківській, Полтавській, Рівненській та Чернівецькій областях він перевищував 10,0 %).

Для орієнтовної оцінки стану організації онкологічної допомоги як допоміжний критерій використано **співвідношення рівнів смертності та захворюваності**. При визначенні цього показника встановлено, що пересічно по Україні в 2014 р. він складав 51,3%, тобто на кожні 100 зареєстрованих випадків захворювання на ЗН було зареєстровано більше 50 померлих від цієї патології. Суттєво перевищено середньо-український рівень у Чернівецькій області – 59,2%, Івано-Франківській – 55,6%, Закарпатській – 56,8%.

Висновки. Вивчення онкоепідеміологічної ситуації в Україні показало, що рівень захворюваності населення на ЗН у 2013 році порівняно з 2012 роком зріс на 1,1% за грубим показником та на 1,2% - за стандартизованим; рівень смертності зменшився на 3,0% за грубим показником та на 2,3% - за стандартизованим.

Достовірне зростання захворюваності чоловіків було зареєстровано при захворюванні на ЗН глотки, підшлункової залози, нирки, злоякісну меланому шкіри, ЗН передміхурової залози та множинну мієлому при зменшенні цього показника для ЗН шлунка, гортані та кісток. У жіночого населення рівень захворюваності зріс при ЗН тіла матки, глотки, гортані, щитовидної залози, немеланомних ЗН шкіри.

Найвищі показники як захворюваності так і смертності від раку зареєстровано у віковій групі 75-79 років для більшості локалізацій ЗН незалежно від статі.

Оцінка стану надання онкологічної допомоги показала, що при зростанні рівня виявлення хворих на ранніх стадіях ЗН до 53,1% та збільшенні охоплення спеціальним лікуванням хворих до 68,7%, питома вага хворих, що не прожили 1 року з моменту встановлення діагнозу, залишилася високою – 31,4%, тобто впродовж першого року помер кожен третій хворий. Слід також зазначити, що понад третини хворих на ЗН органів травлення та половина хворих на ЗН органів дихання не отримали спеціального лікування, в зв'язку з чим 30-70% хворих не прожило більше року з моменту встановлення діагнозу.